

Типографія Імператорської Академії Наук, 1893. – Т. 1. – 1420 с.; **15.** Толковий словарь русского языка: в 4 т. / [ред. Д. Ушаков]. – М.: Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1935. – Т. 1. – 1562 с.; **16.** Słownik języka polskiego: w XI t. / [red. W. Doroszewski]. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1958. – Т. I. – 1207 s.

Сойко І.В., Голов'яник Д.С. (Київ, Україна)

Відтворення культурної специфіки німецьких метафор (на матеріалі роману Йозефа Рота «Марш Радецького»)

У статті розглядається проблема відтворення культурної специфіки метафор при перекладі з німецької мови на українську. Наводяться основні прийоми перекладу метафор. Визначаються засоби передачі метафоричної образності в романі Йозефа Рота українською мовою, зокрема переклад зі збереженням образу.

Ключові слова: метафора, культурний феномен, когнітивний образ.

В статье рассматривается проблема отображения культурной специфики метафор при переводе с немецкого языка на украинский. Приводятся основные приемы перевода метафор. Определяются способы передачи метафорической образности в романе Йозефа Рота на украинский язык, в частности перевод с сохранением образа.

Ключевые слова: метафора, культурный феномен, когнитивный образ.

The article deals with the problems of conveying of cultural peculiarities in translation from German into Ukrainian. The main devices of translation of metaphor are given. The ways of conveying of metaphor into Ukrainian and translation with preservation of image in particular are defined in Roth's novel.

Key words: metaphor, cultural phenomenon, cognitive image.

Художній переклад належить до найскладніших видів перекладацької діяльності. Однією з його особливостей є відтворення образів, джерелом яких нерідко стає метафора, адже «у звичному нам процесі мовлення без метафори не обійтися, сказавши вже три речення» [7, 33]. Цю істину підтверджує і видатний дослідник метафори Дж. Лакофф: «Ми думаємо і розмовляємо щодня стократно метафорами, не усвідомлюючи цього» [5, 4]. Щоб передати світосприйняття того чи іншого письменника, необхідно адекватно перекласти метафоричні образи оригінального твору.

Проблема метафори розроблялась багатьма науковцями (Н. Арутюною, І. Гальперінім, М. Новіковою, М.Блеком, Р. Стернбергом, Р. Уеллеком). Проте переклад метафори й досі залишається **актуальною проблемою** для перекладознавства, передусім у його культурному аспекті.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні культурних особливостей відтворення німецьких метафор роману Йозефа Рота «Марш Радецького» в українському перекладі та встановленні аналогій між австрійською та українською культурами.

Завдання дослідження – дати характеристику передачі культурних

особливостей німецьких метафор українською мовою, простежити прийоми та способи перекладу.

То що ж таке метафора? Лінгвістичний словник подає таке визначення: метафора – це один із тропів, що полягає у вживанні слова, яке означає певний клас предметів, явищ і т.п. для характеристики чи найменування об'єкта, що входить в інший клас, або найменування іншого класу об'єктів, аналогічного даному в будь-якому відношенні [2, 327].

За Н. Ходаковською, «метафора (meta – «над», phero – «нести») «перенесення» – це риторична фігура, при якій слово вживається не у своєму прямому, а в переносному значенні таким чином, що між словесно означуваними поняттями та задуманим виникає відношення подібності» [3, 76].

Існує багато видів метафор. П. Ньюмарк виділяє такі: *мертві метафори, метафори-кліше, лексичні, інноваційні та креативні*, так звані авторські метафори [6, 106 – 112].

За класифікацією Р. ван ден Брока, яку часто використовують у перекладознавстві, розрізняють *лексичні метафори*, образи яких стерлися, *конвенційні*, закріплені в літературному процесі та *індивідуальні*, авторські метафори [1, 137 – 138].

Стилістика поділяє метафори за змістом на чотири категорії:

- *персоніфікація* – явище, коли тварині чи предмету приписують людські якості;
- *синестезія* – явище, коли об'єднують поняття, які сприймаються різними органами чуття;
- *символ* – це образ, який несе в собі певну інформацію;
- *алегорія* – зображення абстрактної ідеї, поняття за допомогою образу [3, 78].

За всіма цими класифікаціями не слід забувати, що метафора – це не тільки мовне явище. Вона тісно переплітається з культурою, що суттєво впливає на переклад:

Метафора є передусім культурним феноменом, а не лише частиною мовної системи (або лінгвістики) [8, 118].

Л. Цибатов також зазначає, що «метафора – це радше когнітивний, концептуальний феномен, аніж риторична стильова фігура» [9, 98].

За словами М. Снелл-Горнбі, значну проблему, яка виникає при перекладі метафори, становить те, що різні мови – навіть всередині західної культурної спільноти – концептуалізують та створюють символи у різноманітний спосіб, тому суть метафори є часто культурно-специфічною [8, 120].

Для повнішої характеристики метафори та її перекладу нам необхідно дати визначення поняттю «культура». За словами Міри Кадріч, наукове пояснення культури охоплює набагато більше, аніж побутове: культура пов'язана не лише з літературою, театром, музикою і т.п., вона є сукупністю норм і традицій, які визначають поведінку певного суспільства чи групи. Узагальнюючи, можна сказати: культура – це своєрідний «ансамбль» суспільного досвіду, мисленнєвих структур та практики поведінки. Отже, ми думаємо про світ так, як це прийнято

в нашому суспільстві [4, 27 – 29].

Кожна культура являє собою інше ставлення до реальності. Відповідно, кожна культура має специфічні знання, які визначаються певними когнітивними образами. Таку культурну специфіку знань можна пояснити термінами «*скрипт*» та «*схема*», які були виділені Р. Шенком та Р. Абельсоном.

Скрипт – це свого роду ментальний сценарій, який дає нам вказівки щодо того, як діяти у певних ситуаціях, щоб поводитися відповідно до культури. Отже, кожна культурна спільнота колективно володіє цими скриптами та несвідомо використовує їх у своїй поведінці як зразок.

Схеми також містять специфічні культурні знання, які активуються в зв'язку з певними словами, фразами, типами текстів і т.д. Ми можемо зрозуміти мову лише тоді, коли знаємо, який досвід та інтерпретації реальності повинні вступити в зв'язок із окремими словами та граматичними конструкціями. Схеми надають нам культурно-специфічний зразок інтерпретації, за допомогою якого ми можемо в адекватний спосіб пов'язати мову та реальність [4, 30 – 31].

Оскільки наша робота присвячена культурним особливостям перекладу метафор, слід зазначити, які способи перекладу виділяють науковці. Вище згаданий Л. Цибатов розрізняє такі:

- 1) відтворення одного і того ж образу у цільовому тексті;
- 2) заміщення образу вихідного тексту образом, звичним для цільової мови;
- 3) перетворення метафори на порівняння;
- 4) перетворення метафори на порівняння + примітка;
- 5) опис за допомогою неметафоричного виразу;
- 6) стирання метафори;
- 7) відтворення тієї ж метафори + пояснення [9, 108].

Для нашого дослідження ми обрали роман Йозефа Рота «Марш Радецького», написаний німецькою мовою, та його український переклад, виконаний Євгенією Горевою.

«Марш Радецького» є одним із найвизначніших творів австрійського письменника, уродженця містечка Броди. В ньому йдеться про розпад великої Австро-Угорської монархії – за словами самого Рота, «загибель моєї вітчизни, єдиної, яку я будь-коли мав», що стало для письменника найбільшим переживанням у житті.

Однією з особливостей цього роману є мова – добірна, багата, образна, що вирізняє його з-поміж багатьох інших німецькомовних романів.

Для того, щоб унаочнити культурні особливості перекладу метафор, ми наведемо кілька прикладів, які відображають лейтмотив «Маршу Радецького» – крах, загибель Австро-Угорської імперії:

1) *Wenig mehr blieb also von dem Toten zurück als dieser Stein, ein verschollener Ruhm und das Porträt.* – Отож від померлого лишилося не набагато більше, ніж надгробний камінь, *відлунала слава* й портрет.

2) *Der Tod schwebte über ihnen, und er war ihnen keineswegs vertraut.* – *Смерть витала над ними*, а вони до неї ще не звикли.

3) Er sah die Sonne in seinem Reiche untergehen. – Сонце в його імперії котиться на захід.

4) Ihm war, als schwämme er auf dem Meer der Zeit – nicht einem Ziel entgegen, sondern regellos auf der Oberfläche herum, oft zurückgestoßen zu den Klippen, die er schon gekannt haben mußte. Eines Tages würde er an irgendeiner Stelle untergehen. – Він ніби плыв у морі часу – не до певної мети, а просто безладно носився на поверхні, часто відштовхуваний від рифів, які нібито вже знав. Одного чудового дня він піде десь на дно.

5) Er liebte die Monarchie. Er war ein Patriot. Aber er stand da, die Vaterlandsliebe in ausgebreiteten, ratlosen Händen, wie eine Fahne, die man irgendwo anbringen muss und für die man keinen Dachfirst findet. – Він любив монархію. Він був патріотом Австрії. А тепер він стояв, тримаючи свою любов до монархії в широко розставлених, безпорадних руках, неначе прапор, який треба почепити, але для якого нема місця на гребені даху.

6) Daheim, in der mährischen Bezirkshauptstadt W., war vielleicht noch Österreich. Jeden Sonntag spielte die Kapelle Herrn Nechwals den Radetzkymarsch. Einmal in der Woche, am Sonntag, war Österreich. Der Kaiser ... und der alte Herr von Trotta waren Österreich. – Удома, в моравському окружному місті В., щонеділі оркестр пана Нехвала грав марш Радецького. Один раз на тиждень, у неділю, там була Австрія. Цісар ... і старий пан фон Тротта були Австрією.

7) Die Monarchie ist tot, sie ist tot! – Монархія померла, померла!

8) Es gab kein Vaterland mehr. Es zerbrach, es zersplitterte. – Батьківщини більше не було. Вона розпалася, розлетілась на шматки.

Проаналізувавши 50 метафоричних одиниць (серед них і подані вище приклади), ми дійшли висновку, що німецькі метафори майже не зазнали змін в українському перекладі роману – як у формальному, так і в змістовому плані. При перекладі не відбулося зміщень в категоріях метафор: персоніфікацію, яку Йозеф Рот використовує найчастіше, перекладач відтворила за допомогою персоніфікації (приклади 1, 2, 7, 8), алегорію – за допомогою алегорії (3, 5), символ – за допомогою символу (4, 6). Відтворення метафоричних образів «Маршу Радецького» в українському перекладі в 90% випадків відбувається шляхом підбору перекладачем повного еквівалента (*ein verschollener Ruhm – відлунала слава, die Monarchie ist tot – монархія померла, der Tod schwebte über ihnen – смерть витала над ними*). 6% метафоричних образів були передані шляхом часткової образної заміни (*Er hatte sein Herz angespornt, den Thronfolger der Monarchie zu hassen ... – Він розпалював у своєму серці ненависть до наступника на троні монархії ...*), 4% – шляхом заміни об'єкта порівняння (*Man lebte im Schatten des Großvaters. – Він жив під крилом слави свого діда*). Це свідчить про те, в українському перекладі було адекватно відтворено культурні особливості німецьких метафор. Окрім того, можна стверджувати про певну схожість культур обох текстів.

Австрійська та українська культура мають чимало спільного, і це легко пояснити: нас довгий час поєднувала спільна історія в межах Австро-

Угорської монархії. Окрім того, багато що з людського досвіду є універсальним. Як і оригінал роману «Марш Радецького», так і його переклад містять в основному конвенційні метафори, однакові у багатьох культурах. Наше дослідження показало, що обидві культури послуговуються в основному одними і тими ж метафоричними сценаріями, зумовленими схожими когнітивними образами, скриптами та схемами.

Отже, проведений аналіз ще раз засвідчує, наскільки спорідненими були і залишаються австрійська та українська культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кияк Т.Р., Огуї О.Д., Науменко А.М. Теорія та практика перекладу (німецька мова). Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с.; 2. Лингвистический энциклопедический словарь (под ред. Ярцевой В.). – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.; 3. *Hodakowska N.* Stilistik der deutschen Sprache. Lehrbuch für die Studenten der Hochschulen. – К., 2010. – 216 с.; 4. *Kadrić M.* Translatorische Methodik. – 4., überarb. Aufl. – Wien : Facultas.wuv, 2010.—165 s.; 5. *Lakoff G., Johnsen M.* Metaphors we live by. London: The university of Chicago press, 2003. – 242 p.; 6. *Newmark P.* Approaches to Translation. – New-York: Prentice Hall, 1988. – 213 p.; 7. *Richards I.A.* Die Metapher // Haverkamp A. (Hrsg.) Theorie der Metapher. – 2. Wiss. Buchgesellschaft, Darmstadt, 1996. – S. 31-52; 8. *Snell-Hornby M.* Translation und Text. Ausgewählte Vorträge, Herausgegeben von M. Kadrić/ K. Kaindl Wien, 1996; 9. *Zybatow L.* (Hrsg.). Translationswissenschaft im interdisziplinären Dialog: Innsbrucker Ringvorlesungen zur Translationswissenschaft III. – Frankfurt am Main [u.a.] : Lang, 2005.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

10. *Пот Й.* Марш Радецького: Роман / Пер. з нім. Є. Горевой; Авт. передм. Д. Затонський. – К. : Юніверс, 2000 – 352 с.; 11. *Roth J.* Romane und Erzählungen, 1930 - 1936/ Hackert, Fritz. - Köln : Kiepenheuer & Witsch, 1990.

Суркова О., Яскевич О. (Мінськ, Білорусь)

О прототипической структуре современной проповеди (на материале белорусских, русских и английских текстов)

В статье содержатся результаты описания категории текст в терминах когнитивной лингвистики. В частности, предполагается, что текст выстраивается вокруг определенного концепта (прототипа), укорененного в нашем сознании. Это дает возможность узнать, как представлена сама категория текста в сознании человека, с какой структурой знания и опыта она ассоциируется. Особенности организации прототипического текста рассматриваются на примере текстов современной проповеди, реализующих одновременно сакральную и профанную картины мира в своих устойчивых структурах.

Ключевые слова: текст, когнитивная лингвистика.

У статті містяться результати опису категорії текст в термінах когнітивної лінгвістики. Зокрема, передбачається, що текст вибудовується навколо певного концепту (прототипу), укоріненого в нашій свідомості. Це дає можливість дізнатися, як